

Savaşın Çocukları: İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'da Sokak Çocukları Sorunu ve Çözüm Arayışları*

The Children of War: The Issue of Street Children in Istanbul during the World War II and Seeking for Solutions

Dr. Öğr. Üyesi Murat Burgaç

Başvuru Tarihi: 10.11.2017

Kabul Tarihi: 16.05.2018

Öz

1 Eylül 1939'da Hitler'in Polonya'yı işgali, iki gün sonra da İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle II. Dünya Savaşının fitili ateşlendi. Türkiye, dünyanın önemli bir bölümünü yaklaşık altı yıl boyunca kasıp kavuracak olan bu ateş çemberinden uzak kalmayı başardı fakat savaşın getirdiği ekonomik sarsıntılardan kaçabilme konusunda aynı başarıyı gösteremedi. Ülkede derin bir ekonomik kriz ve bu krize bağlı olarak çeşitli toplumsal sorunlar ortaya çıktı. Bu sorunlardan biri de şüphesiz sokak çocuklarıydı. Sorunun en yoğun olarak yaşandığı kent ise kuşkusuz İstanbul'du. Savaş yılları boyunca İstanbul'da sokakta çalışmak ve/veya yaşamak zorunda kalan çocuk sayısında ciddi bir artış yaşandı. Sorunun büyümesine, bu çocukların kamusal alan için bir tehdit aynı zamanda toplum vicdanı için bir yara haline gelmesine paralel olarak, devlet çeşitli önlemler aldı ve bir takım projeler geliştirildi.

Bu makalede II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul'daki sokak çocukları sorununun ortaya çıkışı, sorunun büyümesi ve çözüm arayışları konuları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sokak Çocukları, II. Dünya Savaşı, Ekonomik kriz, İstanbul

Abstract

The World War II started with the occupation of Poland by Hitler's army in 1 September 1939 and the declaration of war by England and France against Hitler two days later. Although Turkish Republic could manage to exclude itself from this nearly six-year circle of fire period, it could not completely stay away from the economic turmoil of the war. With the impact of the war, a huge economic crisis and various social problems appeared in the country. One of them was undoubtedly the issue of street children and Istanbul was the city where the issue appeared most. There was a dramatic increase in the number of children who had to live and/or work in the streets throughout the war. The government took some precautions and initiated various projects to address the issue since these children started to cause social and ethical problems in the country.

The study scrutinises the emerging and rising of the issue of street children in Istanbul during the World War II, and the issue of seeking solutions to address this problem.

Keywords: Street children, World War II, Economic crisis, Istanbul

Dr. Öğr. Üyesi Murat Burgaç, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, mburgac@anadolu.edu.tr

* 2014 yılında Uluslararası Türk Tarih Kongresine sunulan bildiriden türetilmiştir.

Giriş

Sanayileşmenin yarattığı kentleşme olgusu, yüzyıllardır süregelen geleneksel toplum yapısının değişimini ve modern toplum adı verilen yeni bir toplum tipinin ortaya çıkışını müjdelerken aynı zamanda o güne kadar varolmayan, çeşitli sorunların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Bu sorunlardan biri de şüphesiz *sokak çocuklarıdır*.

Kentsel yoksulluğun neden olduğu en trajik meselelerden biri olan sokak çocukları; sokaktaki çocuklar ve sokağın çocukları olmak üzere temelde iki gruba ayrılır. Bunlardan ilki; ebeveynleri tarafından yeterince ilgi gösterilmeyen, okula gönderilmeleri gerekirken çalışmaya zorlanan, bunun sonucu olarak da sokaklarda, genellikle ayakkabı boyacılığı, cam siliciliği, dilencilik, vb informal sektörlerde, çalışarak ailenin geçim sorumluluğunu paylaşan çocuklardır. Bu çocuklar için *ev*, günlük yaşam merkezi olmaktan çıkmıştır. Bunlar, gündüzleri tüm vakitlerini sokakta para kazanmaya çalışarak geçirir, eve sadece geceleri yatmak için dönerler. İkinci grupta yer alanlar çocuklar ise; kelimenin gerçek anlamıyla sokak çocuklarıdır. Daha açık bir ifadeyle ev ile herhangi bir bağı kalmamış, ailesi ile hiç görüşmeyen ya da çok nadir görüşen, gündelik yaşamlarının tümünü sokakta geçiren, sokakta yaşayan çocuklardır (Ennew, 1998, s. 15; İçli, 2009, s. 17).

Ebeveynlerinin gözetimi ve koruması altında olmaları ve eğitimlerine devam etmeleri gereken bu çocukların, sokaklarda çalışıyor ve/veya yaşıyor olmaları modern toplumlardaki en önemli sosyal sorunlardan birini teşkil eder. Pek çok sosyal sorun gibi bu sorun da göç, savaş, ekonomik kriz gibi olağandışı gelişmelerin yaşandığı dönemlerde ciddi artış gösterir.

Bu cümleden olmak üzere; 1939-1945 yılları arasında dünyayı kasıp kavuran II. Dünya Savaşı, Türkiye'de sokak çocukları meselesinin korkunç bir hızla büyüdüğü ve ilk defa bir sosyal sorun haline geldiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sorunun en ciddi şekilde yaşandığı kent ise şüphesiz ki İstanbul'dur.

Savaşın Patlak Vermesi, Ekonomik Çöküntü ve Çocuklar

1 Eylül 1939'da Hitler'in Polonya'yı işgali, iki gün sonra ise İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmesiyle II. Dünya Savaşı'nın fitili ateşlendiğinde,

Türkiye'nin en büyük emeli ve dış politikasını şekillendiren temel etken, bu savaşın dışında kalabilme ve bunu başardı da... Ancak savaştan uzak kalma konusunda ne denli başarılıysa savaşın neden olduğu ekonomik krizi atlatabilme konusunda o denli başarısız oldu.

Savaş Türkiye'de; başta temel tüketim maddeleri olmak üzere pek çok ürünün fiyatının korkunç şekilde artması¹, pek çok malın piyasadan çekilmesi, buna bağlı olarak gelişen bir karaborsacılık faaliyeti ve elbette ki geçim darlığı olarak kendini hissettirdi². Ortaya çıkan bu derin ekonomik krizden en fazla etkilenen kesim ise yoksul aileler ve onların çocukları oldu. Bu aileler için yaşam her geçen gün daha fazla güçleşirken bunların çocukları da zamanla okuldan kopmaya ve sokaklarda çalışarak aile bütçesine katkı sağlamaya koyuldu. Böylece anası-babası belli olan ve fakat okul sıralarında olması gerekirken sokaklarda çalışan bir çocuk kütlesi ortaya çıktı. Bu, sokak çocukları meselesinin bir yönüydü. Diğer yönü ise kimsesiz sokak çocuklarıydı ki asıl tehlike teşkil eden ve çözümü daha güç olan grup da buydu.

Savaş yıllarında kimsesiz sokak çocuklarındaki artışın nedeni yine ekonomik krizdi. Zira ekonomik kriz sadece aileleri daha fazla yoksullaştırmakla kalmadı ayrıca aile kurumunu da sarstı. Nitekim savaş yıllarında Türkiye'deki boşanma vakaları, Cumhuriyet tarihinde o güne dek görülmedik rakamlara yükseldi³. Boşanmaların artması çoğu durumda anneyi, çocuklarını tek başına yetiştirmek zorunda bıraktı. Kadın, devletten etkili bir yardım göremediği için, bazı durumlarda, çocuğunu terketmek zorunda kaldı. Ay-

- 1 Örneğin savaşın başladığı yıl İstanbul'da; 1 ekme 9, 1 kg pirinç 30, 1 kg şeker 26 kuruşken; 1943 yılına gelindiğinde bu ürünler sırasıyla 39, 170, 324 kuruşa yükselmişlerdi (TÜİK, 2010, s. 494).
- 2 Nitekim 1938 yılı 100 olarak alındığında, 1943 yılına gelindiğinde Türkiye'deki "toptan eşya fiyat endeksi" 590'a, "tüketici fiyat endeksi" ise 322'ye yükselmekteydi (TÜİK, 2010, s. 553).
- 3 1940 yılında toplam boşanma sayısı 4027, bu sayının 15-60 yaşları arasındaki nüfusa oranı ise 0,044 iken; savaş yılları boyunca bu sayı ve oran giderek yükselmiştir. Nitekim 1945 yılında boşanma sayısı 6187'ye, 15-60 yaşları arası nüfusa oranı ise %0,061'e yükselmişti. Sayılar düşük görünse de 5 yıl içinde %50 oranında bir artışın gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca bu istatistiklerde kayıtdışı evliliklerdeki boşanma rakamları yansımamıştır. Bu tür evliliklerin daha ziyade sosyo-kültürel ve ekonomik durumları daha düşük ailelerde gerçekleştiği ve savaşın etkilerini en fazla bu tür ailelerin hissettiği düşünülecek olursa durum daha iyi değerlendirilebilir. İstatistik veriler için bkz., (TÜİK, 2010, s. 11,12,36).

rica savaşın yarattığı ekonomik bunalım evliliği maliyetli bir hale getirdiğinden, evlenme oranları düştü⁴ ve evlilik dışı ilişkilerde bir artış meydana geldi. Bu artış aynı zamanda bu tür birlikteliklerden doğan ve doğar doğmaz ya da bir müddet sonra sokağa terk edilen çocuk sayısında bir artışı da beraberinde getirdi (Metinsoy, 2007, s. 391, 392, 423.)

Böylece İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin belli başlı büyük kentlerinde, özellikle de İstanbul'da, sokaklarda çalışan ve/veya yaşayan sokak çocukları sorunu ortaya çıktı.

Sorunun Büyümesi

İstanbul'un, ülkenin en büyük ve iş olanakları en geniş kenti olması, bu yüzden de sürekli göç alması sorunun katlanarak büyümesine neden oluyordu. Nitekim İstanbul Valiliği'nden İçişleri Bakanlığı'na gönderilen bir rapora göre, sokak çocukları en çok, Anadolu'nun uzak köşelerinden iş bulmak umuduyla İstanbul'a akın eden işçi sınıfı arasında türemekteydi. (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 179.236.5, s. 2.)

İstanbul Belediyesi'nin konuyla ilgili yaptığı araştırma da bu görüşü destekleyen veriler içeriyordu. Nitekim araştırmaya göre savaşın birinci yılında İstanbul'da yaklaşık üç bin sokak çocuğu bulunmaktaydı ve bu çocukların sadece %10'u Trakya ve İstanbul doğumluydu. İstanbul sokaklarındaki çocukların %35'i Doğu Anadolu, %16'sı Karadeniz, %14'ü Orta Anadolu kökenliydi. Sokak çocuklarının; %32'si işçi, %16'sı küçük memur, %10'u seyyar satıcı, %10'u rençber, %10'u küçük sanat erbabı, %4'ü de lostracı ve berber, %4'ü çoban ve %2'si de arabacı çocuklarıydı. Sokak çocuklarının, en fazla işçi ailelerin çocukları arasından çıkıyor olmasının nedeni İstanbul'a yönelik yoğun göç dalgasıydı. Daha insanca bir yaşam umuduyla Anadolu'dan İstanbul'a göçen gençler burada genellikle ya iş bulamıyor ya da düşük ücretli ve istikrarsız işlerde çalışıyorlardı. Güçlülük geçimlerini

sağlayan bu gençler, evlenip de çocuk sahibi olunca ekonomik durumları daha da kötüleşiyordu. Sonuçta bu koşullar altında dünyaya gelen çocuk; bir müddet sonra ya ana ya baba ya da her ikisi tarafından birden terkediliyor ve sokağa düşüyordu. Ayrıca ebeveynlerin mahkûmiyeti ya da ölümü gibi sebepler de çocukların kimsesiz kalıp sokağa düşmelerine neden oluyordu. Memur çocukları ise; genellikle ölmüş ya da metres hayatı yaşadktan sonra ortadan kaybolmuş memurların çocuklarıydı (İstanbul'daki Kimsesiz Çocuklar, 1940).

İstanbul'daki kimsesiz sokak çocuklarının meskeni, gündüzleri; caddeler, köprü altları, yanmış binalar, cami avluları; geceleri ise sinema, tiyatro ve gazino kapılarının önüydü. Genellikle birkaç kişiden oluşan gruplar şeklinde kalıyorlardı (Öget, 1942, s. 2). İstanbul'da kamusal alanları giderek daha fazla "işgal eden" bu çocuklar; toplumsal vicdanı kanattığı gibi asayiş için de ciddi tehlikeydi. Zira bu çocuklar, içinde buldukları şartların zorlamasıyla, çoğu kez yaşamak için suç işlemek zorunda kalıyorlardı (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 174.201.6, s. 3, 6). Dönemin canlı tanıklarından ve sokak çocukları konusunda kapsamlı araştırmalar yapmış biri olan Dr. İbrahim Zati Öget'in bu konuda söyledikleri, savaş yıllarında Türkiye'deki sokak çocuklarının içler acısı durumunu acı bir şekilde ortaya koymaktaydı. Şöyle diyordu Öget:

"Çıplak ve sefil hırsız çocuk biliriz ki girdiği evden yalnız kendisine uyan bir elbise çalmış ve bunu giyerek sokağa fırlamış. Fakat kanun kendisini pençeleterek üzerindeki elbise ile tevkif edilmiştir. Serseri çocuk biliriz ki yaşı çok küçük, sekiz yaşında, arkadaşlarının teşvikile gece hırsızlık etmek üzere girdiği evde zavalcılık uyuyakalmış ve böylece tutulmuştur. Bütün bunlardan kimi mesul tutmak lazımdır? Anayı mı babayı mı aile efradını mı cemiyeti mi? Bence hepsini..."(Öget, 1942, s. 3).

Bir kere suç işleyen sokak çocuğu artık "mücrim çocuk" haline geliyor; bu çocuklar için özel mahkemeler ve ıslahevleri olmaması suça karışan çocuğu, bu suç ne kadar hafif olsa da, kurtarmayı ve yeniden topluma kazandırmayı neredeyse olanaksız hale getiriyordu.

Her ne kadar bu dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK) ve Darülaceze gibi bazı gayri resmi kurumlar ülkedeki kimsesiz çocuklarla ilgilenmekteyse de bu kurumların gerek teşkilat yapıları, gerekse kadro ve

4 Örneğin 1935 yılında bekarların nüfusa oranı %18.2'ye 1945 yılına gelindiğinde bu oran %23'e yükselmişti. (TÜİK, 2010, s. 16). Bu durum, nüfusunu arttırma gayretinde olan Türkiye'de bir takım endişelere dahi neden olmuş, hatta belli bir yaşa geldiği halde evlenmeyen vatandaşlardan "bekarlık vergisi" adıyla olağanüstü bir vergi alınması dahi gündeme gelmiştir. Dönemin milletvekillerinden Sırrı İçöz, savaş yıllarında, ilki 1940 ikincisi 1944'de olmak üzere iki defa bu kanun teklifini TBMM'ye sunmuş ancak teklif kabul edilmemiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., (Özer, 2013, s. 173-191).

bütçeleri bu devasa sorunla mücadele edebilmek için yeterli değildi (Metinsoy, 2007, s. 391). Nitekim ÇEK faaliyet raporlarına yansıyan bilgilere göre kurum 1941 yılında sadece 151 kimsesiz çocuk kabul edebilmişti (ÇEK, 1942, s. 9). Aynı yıl Darülaceze'de kalan kimsesiz çocuk sayısı ise 173'tü (Önen, 1941, s. 5).

Hayırseverlerin maddi-manevi destekleriyle başlatılan girişimler de yetersiz kalıyor, istenilen sonucu vermiyordu. Örneğin Doktor Kazım Zafir isminde bir hayırseverin girişimi ve İstanbul Belediyesi'nin yıllık 30 bin liralık tahsisatıyla açılmış olan "Kimsesiz Çocukları Kurtarma Yurdu"nun kontenjanı sadece 75 kişiydi (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 174.201.6, s. 1).

Sokak çocukları sorununun kökten çözülebilmesi ancak devletin; bu çocukları sokaktan kurtaracak mali kaynak tahsis etmesi, doğrudan kendine bağlı, geniş bütçeli, bol kadrolu kurumlar yaratması ve bu kurumlar aracılığıyla soruna sistematik şekilde eğilmesi ile mümkündü. Aslında bu gerçek dönemin siyasetçileri tarafından da bilinmekteydi. Nitekim savaş yıllarında Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüş ve eğitim ve kültür alanında önemli işlere imza atmış bir isim olan Hasan Ali Yücel konuyla ilgili olarak Başbakanlığa gönderdiği bir raporda şöyle diyordu:

"Kimsesiz çocukların terbiyesi gibi yurdun heyet-i umumiyesine şamil olan önemli bir işin mahdut (dar) kadrolu bir veya birkaç müessesese ile halledilemeyeceği ve bu gibi masraflı müesseselerin bir vilayet bütçesile yaşıtılmalarına maddi imkan bulunmadığı yüksek makamlarınızca da malumdur. İctimai bünyemiz için bir tehlike teşkil eden kimsesiz çocukların terbiyelerini ve aynı zamanda kendilerinin sanayii ve maadin işlerinde istifade edilir birer unsur olarak yetiştirilmelerini temin için yurdun muhtelif yerlerinde geniş kadrolu müteaddit (çeşitli) müesseselere ihtiyaç vardır. Hususi idare ve Belediye bütçeleriyle şimdiye kadar başarılabilen ve bundan sonra da başarılabilmeyeceği şüphesiz bulunan bu işin ancak Hükümetçe alınacak esash tedbirlerle hal edilebileceği kanaatinde bulunduğumu arz eder, derin saygılarımı sunarım." (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 174.201.6, s. 2).

Ancak maalesef Hasan Ali Yücel'in bu teklifi pek de dikkate alınmadı ve rapordaki önerileri yerine getir-

mek yerine sorunu kolluk güçleriyle çözme yoluna gidildi. Nitekim savaşın ilk yıllarında; İstanbul'da serserilik, dilencilik, yankesicilik, hırsızlık yaparak yaşamını sürdüren sokak çocuklarının polis marifetiyle toplatılmaya başlandı (Serseri Çocuklar, 1941). İstanbullu olmayanların memleketlerine gönderilmesi, ailesi olanların belirlenerek kefaletle ailelerine teslim edilmesi gibi türlü yöntemler denendi (Metinsoy, 2007, s. 418). Bu tür yöntemler, sorunu çözmekten ziyade sorunu görünür olmaktan çıkarmaya yönelik önlemlerdi ve elbette ki başarısızlığa mahkumdu. Çocuğu sokağa düşüren nedenler ortadan kaldırıl(a)madığı için sonuç da değişmiyordu ve kısa süre içinde çocuk yeniden sokağa dönüyordu⁵.

Sonuçta savaşın ilerleyen yıllarında İstanbul'daki sokak çocukları meselesi giderek büyüdü. Sorun öyle bir noktaya vardı ki İkinci Dünya Savaşı üçüncü yılını doldurduğunda, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü meseleye doğrudan el atmak gereği duydu. 1942'nin Haziran ayında, sokak çocukları sorunu konusunda kendisiyle görüşmek isteyen ÇEK Üyelerinden Dr. Fethi Erden'i kabul eden İnönü; bu görüşmenin ardından, sorunun çözümü için başta Başbakan olmak üzere tüm yetkililere gerekli talimatı verdi. Ayrıca ÇEK'in de İstanbul sokaklarındaki çocukların sayıları, ailevi durumları, hangi sebeplerle sokağa düştükleri konularını derinlemesine bir şekilde araştırmasını emretti. Bu araştırma sürecinde devletin ilgili birimleri, ÇEK'e yardım edecekti (ÇEK İstanbul Merkezi, 1943, s. 3, 4).

Böylece sokak çocukları sorunu konusunda II. Dünya Savaşı döneminde devam edecek olan çözüm arayışları ve konuyla ilgili geliştirilecek olan projeler silsilesi de başlamış oldu.

"İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi"

İnönü'nün talimatı üzerine ÇEK tüm şubeleriyle çalışmaya koyuldu. Öncelikle sokak çocuklarının şahsi ve ailevi durumlarını belirlemek amacıyla "tahkikat fişleri" hazırlandı. Fişler; "çocuğun durumu", "ana ve babanın durumu" ve "ailenin durumu" olmak üzere üç bölümdü. Birinci bölümde 19, ikinci bölümde 18 ve üçüncü bölümde 8 olmak üzere toplam 45 soru

5 Örneğin İstanbul'da 10 ay içinde toplanarak, memleketlerine gönderilen, ailelerine teslim edilen 1290 sokak çocuğunun hemen hepsi kısa sürede İstanbul sokaklarına geri dönmüşlerdi (Kesler, 1943, s. 3)

vardı. Bu fişler aracılığıyla; sokak çocuklarını ve bunların yaşadığı ortamı her yönüyle ortaya koymak, sokağa düşme nedenlerini belirlemek ve böylece Türkiye'deki sokak çocuklarıyla ilgili genel bir değerlendirme yapabilmek hedeflenmekteydi. (Sarıkaya ve Çavuşoğlu, 2014, s. 1).

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra ÇEK İstanbul Şubesi, İstanbul Polis Teşkilatı ve Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ortaklaşa çalışmasıyla İstanbul'daki sokak çocukları "fişlenmeye" başlandı. Şehir; "İstanbul mıntıkası", "Kadıköy mıntıkası" ve "Beyoğlu mıntıkası" olmak üzere üç bölgeye ayrıldı. İstanbul, aylarca sokak sokak tarandı. "Yakalanan" çocuklar ilgili bölgedeki karakollara götürülerek her biri için ayrı ayrı tahkikat fişi dolduruldu. Tahkikat fişi doldurulan çocuğun vesikalık fotoğrafı da çekiliyor ve fişe ekleniyordu. Bunun için İstanbul'da pek çok seyyar fotoğrafçısıyla anlaşılmıştı. Bu işlemler tamamlandıktan sonra "sokak çocuğu"na ÇEK tarafından hazırlanan bir "kontrol rozeti" veriliyor ve serbest bırakılıyordu. Çocuklardan bu rozetleri yanlarında taşımaları, kaybetmemeleri ve polis sorduğunda göstermeleri isteniyordu. (Altürk, 1943, s. 3).

1943 yılı Nisan ayına gelindiğinde ÇEK tarafından İstanbul'da yapılan taramalar bitirildi. Böylece İstanbul sokaklarında yaşayan 5-17 yaş aralığındaki 2848 çocuğun⁶ durumu kayıtlara geçirildi ve bu çocuklarla ilgili istatistiksel veriler elde edildi. Buna göre 2848 adet çocuktan, 332'si kız, 2.516'sı erkekti. Başka bir ifadeyle İstanbul sokaklarında serseri bir halde dolaşan çocukların %88'i erkek ve %12'si kız çocuğuydu. Bu çocukların % 48'i 10 yaşından büyük çocuklardı. Etnik kökenlerine göre % 94'lük bir oran ile Türk çocukları, sokak çocukları arasındaki en büyük oranı oluşturmaktaydı. Kayda geçirilen sokak çocukları genellikle dilencilik (%29) ve hamallık (%22) yaparak yaşamlarını idame ettiriyorlardı. Bu çocukların büyük bir kısmı ya okula hiç gitmemiş, ya da okulu yarıda terk etmişti. İlkokulu bitirenlerin oranı sadece %8'di (Sarıkaya ve Çavuşoğlu, 2014, s. 2).

Tahkikat fişlerinin değerlendirilmesi ve istatistiklerin çıkarılmasından sonra ÇEK tarafından "İstanbul

Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi" hazırlandı⁷. Proje; sokak çocukları, onları sokağa düşüren sebeplere göre dokuz ayrı kategoriye ayrılmıştı. Bu sebepler incelendikten sonra ise sokak çocukları sorununu çözmek için üç alternatif yol öneriliyordu.

Birinci yol, eldeki mevcut olanaklardan yararlanarak alınacak önlemlere ilişkindi. Buna göre sokak çocukları; sokakta yaşayanlar ve ailesine katkı sağlamak amacıyla sokakta çalışanlar olmak üzere iki gruba ayrılacaktı. Kurtarılması öngörülen hedef kitle ise ikinci gruba girenlerdi. Bu çocuklar hiçbir kayıt ve şarta tabi olmadan yatılı okullara yerleştirilecek ve eğitimlerine devam etmeleri sağlanacaktı. Bu iş; pansiyonlu okulların ödeneğinin bir miktar arttırılması ve bu okullarla ilgili yasaya ek bir madde konulmasıyla başarılabilirdi. Bu yola gidilirse, serseriliği ve dilencililiği meslek edinmiş çocuklar olmasa dahi, aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla sokağa düşmüş çocuklar "kurtarılabilir", okumaları sağlanabilirdi.

İkinci yol az para harcanarak alınacak önlemleri kapsıyordu. Bu çerçevede öncelikle İstanbul'da Valiliğe ve Belediyeye bağlı bir "Çocuk Kurtarma Bürosu" kurulması ve ardından da sokak çocuklarının İstanbul'daki fabrika ve ticarethanelere yerleştirilmeleri önerilmekteydi. Ancak çocuklar, bu tür müesseselere yerleştirilmeden önce Darülaceze'de bir ıslah devresi geçirmeliydi. Bu devre sırasında çocukların ruhsal durumları, sanatsal yetenekleri ve kötü huylarından vazgeçip geçmeyecekleri incelenecekti. Bu incelemeden sonra çocuklar kendileri için uygun görülen işyerlerine dağıtılacaktı. Dağıtım yapıldıktan sonra sokak çocuğu çalıştırmayı kabul eden her müessese, kabul ettiği çocuğun maddi ve manevi durumu ile yakından ilgilenerek Çocuk Kurtarma Bürosu ile sürekli irtibat halinde olacaktı. Bu çocuklara küçük bir ücret verilecekti. Görevini terk eden, kaçan ve ıslah olmayacakları kanaati uyanan çocuklar Yeşilköy'deki Kurtarma Yurduna veya bu iş için özel olarak kuru-

6 Bu sayı, yapılan taramalarda yakalanarak kayda geçirilen çocukların sayısını yansıtmaktaydı. Gerçek sayı, bu rakamın üstünde olsa gerektir.

7 Bu projeye temel olan rapor, Prof. Dr. Birsen Gökçe tarafından sadeleştirilerek ve özetlenerek yayınlanmıştır. Bkz., (Gökçe, 1955, s. 110-113). Ayrıca Makbule Sarıkaya ve Turgay Çavuşoğlu da aynı raporun kapsamlı bir özetini yayınlamışlardır. Bkz., Sarıkaya, Makbule - Çavuşoğlu, Turgay, "İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi", http://www.turgaycavusoglu.com/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=86.

Biz, raporun orijinaline, tüm aramalarımıza rağmen ulaşamadığımızdan bu iki kaynaktan yararlandık.

lacak başka bir ıslah kurumuna yerleştirilecekti. Çocuk Kurtarma Bürosu'nun uygulayabileceği bir diğer yöntem ise sokak çocuklarını zengin aileler yanına evlatlık olarak yerleştirmektir. Ancak evlatlık almak isteyen aileler; çocuğa kötü muamelede bulunmama-yı taahhüt ve ayrıca büronun habersiz denetimlerini kabul etmeliydi.

Rapordaki son alternatif yol ise "çok para sarfederek alınacak önlemler"i kapsıyordu. Bu önlemlerin başında "ıslahhaneler" geliyordu. Islahhanelerin amacı sokağa düşmüş çocukları başıboşluktan kurtarmak, onlara, eğilimlerine ve yeteneklerine göre, ülkenin ihtiyacı duyduğu küçük sanatları öğretmek ve birer zanaatkar olarak yetişmelerini sağlamaktı. Islahhanelerde bu amaç için "A, B, C ve D olarak isimlendirilen dört ayrı "pavyon" kurulacaktı. Bu birimlerin ilki olan "A Pavyonu", sokaktan toplanan çocukların ilk yerleştirileceği pavyondu. Bu ilk evrede, sokak çocuğunun rehabilite edilmesi ve öğrenim görmeye hazır hale gelmesi sağlanacaktı. Bu ilk evreyi başarıyla tamamlayan çocuk sırasıyla diğer "pavyonlara" gönderilecek nihayet "D Pavyonu"na geldiğinde tüm kötü alışkanlıklarından kurtulmuş ve olumlu davranışlar kazanmış olacaktı. En son yerleştiği "D Pavyonu"nda ise yeteneğine göre bir meslek edinmesi sağlanacaktı. Böylece ıslahhaneye yerleştirilen sokak çocuğu, toplam üç ila dört yıl arasında değişen bir sürenin sonunda meslek sahibi ve iyi bir vatandaş olarak topluma dönmeye hazır hale gelecekti.

Sokak çocuklarının niceliği ve niteliği ile ilgili ayrıntılı verilere dayalı olarak hazırlanan "serseri ve satıcı çocuklar projesi"; İstanbul'daki sokak çocukları sorununun çözümünü için atılacak büyük ve önemli bir adım olabilmeli. Ancak ne yazık ki bu proje yaşama geçirilemedi.

"Devlet Çiftlikleri Projesi"

ÇEK'in hazırladığı projeye yaklaşık aynı tarihlerde İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar da; İstanbul'daki sokak çocuklarıyla ilgili bir rapor hazırlamış ve Başvekaletine sunulması istemiyle, Dahiliye Vekaleti'ne göndermişti. 12 Nisan 1943 tarihli bu raporda Kırdar, sokak çocukları sorununu ikiye ayırarak çözüm önerilerini sıralıyordu.

Ona göre bu sorunun birinci yönü sokağa yeni çocukların düşmesini engelleyecek tedbirleri almaktı. Bunun için de bu tür çocukların aile yapısı incelenmeli bu işle görevlendirmek üzere "çocuk zabıtası" ve

"çocuk bürosu" kurulmalıydı. Çocuk zabıtası, sokaklardaki çocukları ve varsa bunların ailelerini belirleyecek, her bir çocuk için ayrı ayrı fişler hazırlayarak bunları çocuk bürosuna gönderecekti. Çocuk bürosu ise bir yandan bu tür çocukların ailelerine maddi yardımlarda bulunacak diğer yandan da bu ailelerin, çocuklarını tekrar sokakta çalışmaya göndermemeleri için hukuki çalışmalar yürütecekti (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 179.236.5, s. 2, 3).

Sorunun ikinci yönü ise, sokağa düşmüş ve gerçekten kimsesiz olan çocuklardı. Kırdar bu çocuklar için, şehirlerden uzak iklimi müsait ve toprağı verimli yerlerde "çocuk kolonileri" kurmayı önermekteydi. Kurulacak çocuk kolonileri için hükümet bir defaya mahsus olmak üzere döner sermaye verecekti. Bu sermaye ile kolonilerde çeşitli iş atölyeleri açılacak, tarım yapmak için alet-edevat alınacaktı. Buradaki çocuklar ziraat, hayvancılık, dülgerlik, terzilik, kunduracılık gibi meslekler öğrenecek ve bu sahalarda üretim yapacaklardı. Böylece koloni üretici bir hale girecekti. Kırdar raporunda, bu konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma programı ve talimatnamenin hazırlanmakta olduğunu bildırıyordu. Koloninin adını "Metruk Çocuklar Kolonisi" olarak düşünen Kırdar, bu işin devletin çeşitli şubelerini ilgilendirdiğini; bütçe, idare, denetim açılarından çeşitli Bakanlıkların işbirliğine gereksinim olduğunu ifade ediyordu. Buna göre; 5-7 yaş aralığındaki çocuklar ve bu yaş aralığında olmamakla birlikte zeka özürlü çocuklar için Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, ilköğrenim çağındaki çocuklar için Eğitim Bakanlığı, küçük suçlara bulaşmış çocukların hukuki ve toplumsal durumu ile Adliye Bakanlığı ilgilienmeliydi⁸ (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 179.236.5, s. 4).

Tüm bu çalışmalar ve bu çalışmalara dayanarak hazırlanan raporlardan sonra çeşitli Bakanlıkların temsilcilerinden oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyonunda sadece bakanlık temsilcileri değil, Doç. Dr. Behice Boran ve Niyazi Berkes gibi dönemin önemli sosyologları da vardı. İlk toplantısını 14 Nisan 1943'de yapan komisyon, sokak çocuklarının; okul çağında olan ve olmayan, bedensel ya da zihinsel yönden bir sakatlığı bulunan ve bulunmayan olmak üzere sınıflandırılmalarına ve her bir grup için ayrı ayrı projeler hazırlanmasına karar verdi (Kimsesiz ve Metruk Çocukların Himayesi, 1943).

8 Kırdar'ın raporundaki öneriler bu tarihlerde köy çocuklarını öğretmen olarak yetiştirmek amacıyla kurulan ve kendine yeter birer kurum olmaları doğrultusunda teşkilatlandırılan "köy enstitüleri" uygulamasını çağırıştırmaktadır.

Bu tarihlerde sokak çocukları sorunu TBMM'de de ele alınmaya başlandı. Nitekim 1943 yılı bütçe görüşmelerinde, çocuk meselesi ile yakından ilgilenen isimlerden biri olan Kazım Karabekir, bütçeye kimsesiz çocuklar için sadece 75 bin liralık bir ödenek konulmasını eleştirerek bu rakamın sembolik bir anlam ifade ettiğini söyledi. Ardından, gazetelerde çizilen pembe tablonun gerçeklerle örtüşmediğine vurgu yapan Karabekir; "Teşkilatlıyız, Çocuk Esirgeme Kurumumuz var, Kızılayımız var" gibi cümlelerin avuntudan ibaret olduğunu, bu kurumların mevcut teşkilat yapısı ve bütçeleriyle bu önemli sorunu çözmelerinin imkansız olduğunu dile getirdi. Karabekir'e göre bu kurumlar "ancak onlara entari giydirmek veyahut 30-40 çocuğa yemek yedirmek gibi fantezi şeklinde iş yapabilirler"di. İstanbul'daki Çocuk Esirgeme Kurumunda yaklaşık 240 çocuk olduğunu, dile getiren Karabekir, yalnız İstanbul'da beş binin üzerinde sokak çocuğu varken bu rakamların hiçbir anlam ifade etmediğini söyledi. Karabekir'e göre sokak çocuğu sorunu bir Devlet işiydi ve Devlet bu sorunu; "teşkilatlı, donanımlı ve geniş bütçeli bir şekilde" çözmekle yükümlüydü. Sokak çocuklarına yardım etme işi; zengin vatandaşların lütfuna, iyiliğine, yardımseverliğine değil; toplumsal bir sorumluluk düşüncesine ve dolayısıyla da Halkçılığa dayanmalıydı. Karabekir'in bu sorunun çözümü konusundaki önerisi ise; toprağı verimli iklimi müsait birkaç yerde bu çocuklar için köyler kurulması ve buralarda bu çocukların üretici hale getirilmeleri idi (TBMMZC, 1943, s. 170, 171).

Aynı tarihlerde basında da sokak çocukları sorununun çözümü için "Devletin Eli"nin şart olduğunu belirten yazılar çıkmaya başladı. Örneğin 19 Nisan 1943 tarihli Akşam Gazetesi'nde Şevket Rado şöyle yazıyordu:

"Serseri çocuk, kendisini koruyan, elinden tutan herkesi kaybettiği içindir ki ortada kalmış, köprü altına, çeşme yalağına düşmüştür. Onu oradan alacak ve selamet yoluna çıkaracak olan en kuvvetli ve süreklî el Devletin elidir" (Rado, 1943, s. 2).

İstanbul'daki sokak çocukları sorununun çözümü için sunulan raporlar, toplanan komisyonlar, yapılan çalışmalar nihayet meyvesini verdi ve 1943 yılında Ziraat Bakanlığınca "Devlet Çiftlikleri" adıyla bir proje hazırlandı. Başvekaletle sunulan ve onayı alınan bu proje 1943 yılı boyunca ve sonrasında gündemi epeyce meşgul edecekti.

Projeye göre, sokak çocuklarını barındırmak ve bunları ziraatçı olarak yetiştirmek üzere, iklimi ve toprağı uygun yerlerde çiftlikler kurulacaktı. Bu çiftliklerin biner kişi kapasiteli olması planlanmıştı. Çiftliklere; bulaşıcı bir hastalığı, zihinsel ve/veya bedensel bir özrü bulunmayan 10 yaşından büyük kimsesiz kız ve erkek çocukları alınacaktı. Kurulacak çiftlikler aracılığıyla hem bu çocuklar sokaklardan kurtarılacak hem de buralarda zirai üretim yapılacaktı. Böylece çocuklar, beslenmeleri için gerekli üretimi kendi çalışmaları sayesinde elde edecekleri gibi ziraat işlerini de bizzat bu üretim süreci içinde öğrenecekler ve bu sayede birer meslek sahibi olacaklardı⁹ (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 185.274.10, s.1).

Kısa bir süre sonra konuyla ilgili önemli bir adım atıldı ve Devlet Çiftliği kurmak üzere yer belirleme çalışmaları başladı. Nitekim 16 Haziran 1943'te Ziraat Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu imzasıyla Başbakanlığa gönderilen bir yazıda; ilk Devlet Çiftliğinin, "iklimi ve toprağı ziraata müsait bulunan, nüfus yoğunluğu az olan ve ortasından Murat Nehri akan Muş Ovası'nda kurulması" teklif ediliyor, ovada hazineye ait ve çiftlik olmaya müsait boş arazi bulunduğu bildiriliyordu. Yazıda ayrıca çiftlik binalarının yapılması, karyola, yatak, yorgan, mutfak eşyası vb. demirbaşların alınması için ilk etapta acilen bir milyon lira ödeneğe ihtiyaç olduğu bunun için Ziraat Bakanlığının bütçesine ödenek konulması isteniyordu (BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 185.274.10, s.1,2).

Devlet Çiftlikleri projesi kamuoyunda da olumlu tepkiler aldı. Nitekim 3 Aralık tarihli Akşam Gazetesi'nde Ziraat Bakanlığının, çok yerinde bir kararlar, yurdun değişik yerlerinde Devlet Çiftlikleri kurmak ve kimsesiz sokak çocuklarını toplayarak bu çiftliklerde yetiştirmek üzere bir proje hazırladığından bahsediliyordu (Serseri Çocuklar Ziraat İşlerinde Çalıştırılacaklar, 1943). Bu haberden kısa süre sonra ise gazetelerde konuyla ilgili daha ayrıntılı yazılar çıkmaya ve uygulamanın içeriği belirginleşmeye başladı. Gazetelere yansıyan haberlere göre, Devlet Çift-

9 Elimizdeki belgeye göre bu rapor başbakanlığa sunulmuş ve projeye onay da verilmiştir. Ancak belgeye ekli olarak bulunması gereken rapor maalesef yoktur. Yukarıdaki bilgiler, Haziran ayında yazılan ikinci bir belgeye yansıyan bilgilerdir. Arşivdeki dosya birleştirme çalışmaları sırasında maalesef bir takım belgeler, raporlar başka dosyalarla birleştirilmekte ve bulunması imkansız hale gelmektedir. Bu durum zaman zaman araştırmacıları bilgi kırıntılarından bütüne ulaşmaya çalışmak zorunda bırakmaktadır.

likleri Muş, Urfa ve Ağrı'da kurulacak ve biner çocuk kapasiteli olacaktı. Bu iş için bir milyon lira ödenek ayrılmıştı. Çiftliklere yurdun her yanından çocuk kabul edilecekti fakat öncelik İstanbul'da olacaktı. Bu çerçevede ilk etapta İstanbul sokaklarındaki 6 ila 16 yaşlarındaki kimsesiz sokak çocukları toplatılacak ve Devlet Çiftliklerine sevk edilecekti. Çiftliğe alınan çocuklardan ilköğrenim çağında olanların eğitimlerini tamamlamaları sağlanacak, daha sonra evlenme yaşına gelinceye kadar çiftliklerde çalıştırılacaklardı. Bu çalışma karşılığında küçük bir ücret de alacaklardı. Fakat bu ücret doğrudan verilmeyip kendileri adına "teçhiz sandığı"nda biriktirilecekti. Evlenme çağına geldiklerinde ise kendileri gibi çiftlikte yetişen bir genç kızla evlendirilecekler, bunlara devlet arazisinden toprak verilecekti. Teçhiz sandığında biriken para ise kendilerine verilen bu arazi üzerinde zirai üretim yapabilmeleri için gerekli alet-edevatın alımı için kullanılacaktı (Kimsesiz Çocuklar Devlet Çiftliklerinde Yetiştirilecekler, 1943).

1944 yılının Şubat Ayı içinde dönemin Ziraat Bakanının Vakıf Gazetesine verdiği demeç, Devlet Çiftlikleri konusunu biraz daha aydınlattı. Bakan Bey verdiği demeçte, o güne kadar basında çıkan haberlerin aksine çiftliklere; ilköğrenim çağındaki çocukların değil, bu çağı geçmiş olan çocukların yani sadece 10 yaş üzeri çocukların alınacağını bildiriyordu. Zira ilköğrenim çağındaki çocuklarla ilgilenmek Ziraat Bakanlığının işi değildi. Alınacak bu çocuklara tamamen uygulamalı bir eğitim verilerek iyi birer çiftçi olmaları sağlanacak büyüdüklerinde ise "yer-yurt" sahibi olmaları için devlet yardım edecekti. Bakan Beyin demecine göre, çiftliklerden ilki Urfa'da kurulmaya başlanmıştı ve 1944 yılı ilkbaharında ilk sokak çocukları grubu çiftliğe yerleştirilecekti (Kimsesiz Fakir Çocuklar Ziraat İşlerinde Nasıl Çalıştırılacak, 1944).

Ancak tüm bu haberlere, demeçlere, raporlara, projelere rağmen sokak çocukları sorunu ile ilgili somut adımlar atıl(a)madı. Nitekim 5 Kasım 1944'te toplanan CHP Fatih İlçe Kongresinde gündeme gelen dileklerden biri, sokak çocuklarının biran evvel Anadolu'da kurulması planlanan Devlet Çiftliklere sevk edilmesiydi (Parti Kaza Kongreleri Dün Başladı, 1944). Dönemin sosyoloji doçentlerinden ve sokak çocuklarıyla ilgili çeşitli komisyonlarda üyelik yapmış biri olan Niyazi Berkes bu durumu şöyle özetliyordu:

"...Bu meseleyi incelemek ve küçük çocukları korumak yollarını göstermek maksadıyla bazen komisyonlar kurulduğu da oluyor. Maalesef bunların çalışmaları devamlı ve esash bir şekilde olmadıktan başka, tavsiye ettikleri şeyler üzerine yürünerek fiiliyat sahasına geçildiği de görülmüş değildir." (Berkes, 1944, s.3).

Savaşın Sonu ve Sokak Çocukları

Tüm bu gelişmeler yaşanırken İkinci Dünya Savaşı da artık sona ermek üzereydi. Müttefik kuvvetler her cephede zaferler kazanıyordu. Savaşın başından itibaren müttefik yanlısı fakat savaştışı bir tutum sergileyen Türkiye, savaşın sonlarına doğru Mihver devletleriyle tüm ekonomik ve siyasi ilişkisini de kesmişti. Nihayet Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansında Müttefiklerin; kurulacak olan Birleşmiş Milletler Örgütüne sadece 1 Mart 1945'e kadar Almanya'ya savaş açmış olan ülkelerin katılabileceğini açıklamasının ardından Türkiye, Şubat ayı sonlarında Almanya'ya savaş ilan etti.

Bu arada CHP Parti Grubunda, sokak çocukları sorununun çözümü ile görevli olmak üzere 22 üyeden oluşan bir komisyon kurulmuş ve çalışmalara başlanmıştı (Parti Grubunda, 1944). Parti Grubu Komisyonu, yaklaşık beş aylık bir sürenin ve yapmış olduğu 15 toplantının sonunda, çalışmalarını tamamlayarak kapsamlı bir rapor hazırladı ve 25 Mayıs 1945'te Meclis Başkanlığına sundu¹⁰. Rapora göre; sokak çocuklarını kurtarma işine öncelikle büyük şehirlerde başlanmalıydı ve bu işi Devlet üzerine almalıydı. Zaten bugüne kadar bu sorunun çözülememesinin nedeni de Devletin doğrudan işe el atmamasıydı. Raporunda, sorunun çözümü için atılacak adımları belirleme ve teşkilatı kurma görevini Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının üstlenmesi öngörülüyordu. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, bir genel müdürlük veya konuyla ilgili bir şube müdürlüğü kurmalı ve teşkilatlandırılmalıydı. Raporunda ayrıca merkezde kurulacak teşkilatın nasıl çalışacağı ve bu teşkilatın alt birimle-

10 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğunda olması gereken ve katalog kayıtlarında 490.1.0.0. fon kodu ve 266.1061.2 yer numarası ile kayıtlı gözükken bu rapor, arşivdeki bir başka dosya birleştirme çalışmasında yok olmuştur. Hangi dosya ile birleştirildiği arşiv çalışanlarında da bilinemediğinden raporun orijinaline ulaşma olanağı bulunmamıştır.

ri de ayrıntılı olarak açıklanıyordu. Son bölümde ise “komisyonun teklifi” vardı. Bu teklifle; kimsesiz, bakımsız ve aylak çocukların korunma ve yetiştirilmesi hakkında sekiz maddeden oluşan bir kanun tasarısı sunulmaktaydı. (Çavuşoğlu vd. 2014, s. 1-3).

Basına yansıyan haberlerden anlaşıldığı kadarıyla aynı rapor 26 Haziran 1945'te toplanan CHP Meclis Grubunda da görüşüldü. Grupta söz alan dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Sadi Konuk, raporun hükümetçe incelenmesi için süre istedi ve bu teklif kabul olundu (Parti Grubunda, 1945).

Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan da yaklaşık altı yıldır büyük acılara sebebiyet veren savaş nihayete ermek üzereydi. Nitekim Mayıs 1945'te Almanya teslim olmuş ve Avrupa cephesi kapanmıştı. Aynı yılın Ağustos ayında Japonya'nın da kayıtsız şartsız teslim olmasıyla II. Dünya savaşı son buldu. Savaş sona erdiğinde, sokak çocukları sorunu ile ilgili komisyonlar hala çalışıyor(!), hükümet ise aylar önce konuyla ilgili kendisine sunulmuş olan kanun tasarısını incelemeye devam ediyordu(!). Bu tarihlerde Akşam Gazetesi yazarlarından Şevket Rado bu durumu alaycı bir şekilde şöyle dile getiriyordu:

“...Fakat bu işle (sokak çocukları sorunu Y.N) meşgul olur ve başarır gibi görünmekten kendimizi alamıyoruz. Komisyonlar toplanıyor, incelemeler yapılıyor. Serseri çocuklara hala sokaklarda adım başı rastlamanız, bu işle meşgul olan komisyonların çalışmalarına dair gazetelerde bir ay evvel çıkan haberlerden sonra bu iş halloldu, bitti sanırsınız.” (Rado, 1945, s. 2).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı'nı “kazasız-belasız” atlattığına başaran Türkiye, bu savaşın neden olduğu ekonomik sarsıntılardan yakasını kurtarmayı ise başaramamış, bu sarsıntılara bağlı olarak ortaya çıkan pek çok sorunla mücadele etmesi gerekmiştir. Bu sorunlardan en önemlilerinden biri olan sokak çocukları, bu dönemde ülkenin kanayan bir yarası halini almıştır. Bu yara özellikle İstanbul'da çok daha derindir. İstanbul caddelerinde, köprü altlarında, metruk binalarda sefalet içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışan, sıklıkla suç işleyen bu çocuklar; bir yandan kamusal yaşam için bir tehdit unsuru haline gelirken diğer yandan

da toplumsal vicdanı kanatan bir soruna dönüşmüşlerdir. Hal böyle olunca İstanbul'daki sokak çocukları meselesi; gerek dönemin basınında ve gerekse TBMM oturumlarında sıklıkla gündeme gelmiştir.

Savaşın devam ettiği yıllar boyunca İstanbul'daki sokak çocukları sayısı giderek artmış; konuyla ilgili onlarca yazışma yapılmış, komisyonlar kurulmuş ve çeşitli projeler üretilmiştir. Üretilen bu projelerin, uygulanabilirliği yüksek, rasyonel projeler olduklarını da söylemek mümkündür. Ancak yapılan yazışmalara, kurulan komisyonlara, üretilen projelere rağmen savaş yıllarında İstanbul'daki sokak çocukları ile ilgili somut hiçbir gelişme yaşanmamıştır. Ülkenin ekonomik olanaklarının elverişsizliği, devlet bütçesinin “daha acil” alanlarda kullanılması tercihi, en önemlisi de bürokratik yapının hantallığı üretilen projelerin aşama geçirilmesine imkan vermemiştir.

Ancak yine de bu dönemde yapılan çalışmaların hiçbir sonuç vermediğini düşünmek haksızlık olur. Zira savaş dönemi içinde atılan adımlar geç de olsa meyvesini vermiş ve savaşın bitiminden yaklaşık iki yıl sonra “*Kimsesiz, Terkedilmiş ve Anormal Çocukların Korunması Hakkında Kanun Tasarısı*” TBMM Başkanlığı'na sunulmuştur. (BCA, MGMK, FK: 30.10.0.0, Y.No: 14.80.18, s. 5; TBMMZC, 1944, s. 1).

Mayıs 1948'de Meclis gündemine gelen tasarı nihayet bir yıl sonra, Meclis'in 23 Mayıs 1949 günlü genel oturumunda, oylamaya katılan 265 milletvekilinin oybirliğiyle, kabul edilmiştir (TBMMZC, 1945, s. 686). Kanunun kabulüyle, devlet ilk defa olarak kimsesiz çocuklar konusunda doğrudan sorumluluk üstlenmiş ve böylece II. Dünya Savaşı yıllarındaki en önemli toplumsal meselelerden biri olan sokak çocukları konusunda son derece önemli, büyük bir adım atılmıştır.

Kaynakça

Altürk, Z. V. (1943, 20 Haziran). İstanbul'un Serseri Çocukları Hakkında Bir Anket: Dr. Fethi Erden Faaliyeti Anlatıyor, Vakıf, s. 3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelet Genel Müdürlüğü Kataloğu (MGMK), Fon Kodu (FK): 030.10.0.0, Yer No (Y.No): 179.236.5.

- BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 174.201.6.
- BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 179.236.5.
- BCA, MGMK, FK: 030.10.0.0, Y.No: 185.274.10.
- BCA, MGMK, FK: 30.10.0.0, Y.No: 14.80.18.
- Berkes, N. (1944, 11 Ağustos). Başboş Çocuklar, Tan, s. 3.
- Çavuşoğlu, T. – Çetin, S. - Topçu, K. İlk Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanununun Çıkmasında ÇEK Raporu ve CHP Meclis Grubu Raporunun Et-kileri, http://www.turgaycavusoglu.com/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=86.
- Çocuk Esirgeme Kurumu (ÇEK) (1942). Ondokuzuncu ve Yirminci Yıllar 1940-1941 İş Raporu. Ankara: Başvekalet.
- ÇEK (1947). ÇEK İstanbul Merkezi ile İlçe ve Bucaklarının 1945-46 Senesine Ait Mesai Hülusalari. İstanbul: Başvekalet.
- ÇEK İstanbul Merkezi (1941). 1940-41 Yılı Kongresinde Okunan Umumi Rapor. İstanbul: Halk.
- ÇEK İstanbul Merkezi (1943). 1942-1943 Yılı Kongresinde Okunan Umumi Rapor. İstanbul: Halk.
- Ennew, J. (1998). Sokak Çocukları ve Çalışan Çocuklar, Çiçek Öztekin (çev). Ankara: Pelin.
- İçli, T. (2009). Çocuk Suç ve Sokak. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- İstanbul'daki Kimsesiz Çocuklar. (1940, 5 Ekim). Akşam, s. 2.
- Kesler, S. (1943, 2 Nisan). Sokaklardaki Çocuklarla Savaşma Usulleri II, Tan, s. 3.
- Kimsesiz Çocuklar Devlet Çiftliklerinde Yetiştirilecekler. (1943, 26 Aralık). Vakit, s. 1.
- Kimsesiz Fakir Çocuklar Ziraat İşlerinde Nasıl Çalıştırılacak. (1944, 25 Şubat). Vakit, s. 1, 4.
- Kimsesiz ve Metruk Çocukların Himayesi (1943,16 Nisan). Vakit, s. 1.
- Metinsoy, M. (2007). İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, İstanbul: Homer.
- Öget, İ. Z. (1942, 1 Ekim). Serseri Çocuklar, Tan, s. 2.
- Önen, Y. R. (1941, 22 Ocak). Darülaceze, Vakit, s. 5.
- Özer, S. (2013). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Bekarlık Vergisine İlişkin Tartışmalar, Akademik Bakış, 12, s. 173-191.
- Parti Grubunda. (1944, 20 Aralık). Vakit, s. 1, 4.
- Parti Grubunda. (1945, 27 Haziran). Akşam, s. 2.
- Parti Kaza Kongreleri Dün Başladı. (1944, 6 Kasım). Tanin, s. 3.
- Rado, Ş. (1943, 19 Nisan). Devletin Eli, Akşam, s. 2.
- Rado, Ş. (1945, 22 Kasım). Gibi Görünmek, Akşam, s. 2.
- Sarıkaya, M. – Çavuşoğlu, T. İstanbul Serseri ve Satıcı Çocuklar Projesi, http://www.turgaycavusoglu.com/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=86.
- Serseri Çocuklar. (1941, 20 Kasım). Akşam, s. 3.
- Serseri Çocuklar Ziraat İşlerinde Çalıştırılacaklar. (1943, 3 Aralık). Akşam, s. 3.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC) (1943). Devre (D).7, cilt (c).2, Ankara: TBMM.
- TBMMZC (1944). D. 8, c. 11, Ankara: TBMM.
- TBMMZC (1945). D. 8, c. 19, Sıra Sayısı: 1/137, Ankara: TBMM.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2010). İstatistik Göstergeler 1923-2009, Ankara: TÜİK.